

Harangozó Csaba

A szarvasi Capitoliumi farkas szobor alkotója

Bevezetés

Városunk ikonikus épülete a település nyugati látványát uraló Körös parti Bolza kastély. Ennek lépcsősorán áll a gyermek Romulust és Remust szoptató nőstény farkas szobra. A szobor eredetét több helytörténész kutatta (*dr. Palov József, dr. Szilvássy László*), azonban – bár sok adat merült fel a szoborállítás körülményeiről – az alkotó személye mindmáig homályban maradt.

110 évvel a szobor-együttes felállítását követően végre fellebbent a fátyol erről a titokról is.

Előbb azonban ismerkedjünk meg Róma városa és a birodalom jelképeként ismert, és a Capitoliumi Múzeumban őrzött eredeti szoborral.

Hosszú időn át vitás volt a Róma környékén előkerült szobor alkotásának ideje. Vitás volt, hogy ókori vagy a középkori eredetű-e. Mára eldőlni látszik szobor alkotásának ideje. A farkas-szobrot nem az ókori etruszkok, hanem a rómaiak öntötték, tehát a középkorban készült. Az alkotást mégsem lehet teljesen középkorinak tartani, mivel a szoborhoz egy, az ókorból fennmaradt öntőformát használtak.

A szobor alatt látható két gyermekalak (Romulus és Remus) eredetileg nem tartozott a szoborhoz, a reneszánsz korban, a XVI. század elején készült (Antonio del Pollaiuolo műve), ekkor helyezték a farkas alá őket, utalva a Róma alapításáról szóló mondára.

Röviden foglaljuk össze a Romulus és Remus mondát. Amilius király nevelt lányának, Rhea Silviának ikrei születtek Marstól, a hadistentől. A király megparancsolta, hogy az anyát és a gyermekeket fojtsák a Tiberisbe. A folyó istene feleségül fogadta az anyát, ezzel hallhatatlanná tette, a gyermekeket pedig az áradó folyó kisodorta a part menti nádasba. Itt bukkant rájuk egy anyafarkas, megszojtatta, majd barlangjába cipelte őket, így megmenekültek a haláltól. Itt talált rájuk egy pásztor, kinek gyermektelen felesége nevelte fel, és nevezte el az ikreket. Felnöve az ikrek várost akartak alapítani a Palatinus dombon, azonban viszály támadt közöttük. Romulus megölte Remust, és az időközben felépült várost magáról nevezte el Rómának.

A szobor-együttes szarvasi másolatának felállítása körülményeiről Palov tanár úr a *Képek Szarvas múltjából* c. kiadványában az alábbiakat írja:

E szobrot a Pepi-kert alapító Bolza Pál állította fel a kastélykert lépcsősorán 1911-ben olasz származásának jelképeként, valamint felesége Vigyázó Jozefa és az ősök tiszteletére. Ezt fejezi ki a szobor talapzatának latin nyelvű felirata:

Elmúlt éveim és munkásságom emlékéül – melyekben hőn szeretett hitvesemmel boldogan éltem – állítottam ezt az Örök Várost idéző emlékművet életem ötvenedik évében:
gróf Bolza Pál

Gyönyörű családi otthonunk szentélyében hálával és kegyelettel emlékezünk őseinkre, akik itt laktak.

Bolza Pál leánya, Bolza Mariette az 1971. augusztus 23-án dr. Palov József múzeumigazgatónak írt levelében (a levél a Tessedik Múzeum Bolza-iratainál) így vall a szoborállítás előzményeiről:

„A Romulus és Remus szobor apámnak tetszett meg, amikor Rómában járt. Családunk eredetileg spanyol volt, onnan a XI. században mint zsoldos vezérek (condottieri) kerültek Olaszországba, s maradtak ott Mária Terézia koráig. Apám ezt az olasz eredetet tartotta szem előtt, a mikor ezt a szobrot meg akarta szerezni – mint nekem mondta, nem elsősorban az esztétikai tetszés indította – valamiképpen az olasz eredet megszemélyesítőjeként akarta a szobrot a Körös partjára helyezni. Talán be sem vallott nosztalgia vezette, vagy valamiféle tradíciómentés. Mindenképpen fiatal korában, azt hiszem a házassága előtt akarta a szobrot megszerezni, de – és éppen ebben látom igazolva, hogy jól értettem a szándékát – nem a könnyen és olcsón megszerezhető kicsinyített vagy nagyított arányú szobrot kívánta megszerezni, amit akadálytalanul megkaphatott volna, hanem csakis az eredeti pontos mását – ahogy az az ásatáskor a földből előkerült, a farkas lábán lévő lyukkal együtt. Ezt pedig kormányrendelet tiltotta az akkori Olaszországban. Évekig folytatta a küzdelmet a szobor eredeti formájában való megszerzéséért. A magyar kormány segítségét is igénybe vette, így harcolta ki, hogy a szoborról lenyomatot készítsenek, s abból öntsék ki az ő számára, mely valóban mindenben megegyezik az eredetivel.

Azt hiszem, a szobor megérkezése Szarvasra valóban 1911-re esik, de ezt sok év makacs küzdelme előzte meg.”

2021. július 15-én kereste meg személyesen a *Szarvasi Krónika* felelős szerkesztőjét, Tatai Lászlót Harangozó Csaba és felesége, Dobóvári Ildikó, budapesti lakosok. Harangozó úrtól ekkor tudtuk meg, hogy a szobormásolat kivitelezője anyai nagyapja volt.

Harangozó úr szóban, majd írásban mutatta be számunkra az alkotót. Írásából idézünk.

110 éves titok: Ki készítette a szarvasi Bolza kastély parkjában lévő Romulus és Remus szobrot?

A válasz röviden: a nagyapám, az olasz szobrász, Fazzi Nello Perfetto Pál, olaszul Paolo Perfetto Nello Fazzi, aki tudomásom szerint 1910-től 1925-ig élt Szarvason. Az itt leélt 15 év alatt két házasságot is kötött és gyermekei is születtek. Az egyik gyermeke az édesanyám.

1944. március 2-án születtem Szigetváron. Édesanyám: Fazzi Fausztina Mária, született Szarvason, 1914. december 4-én. Édesapám: dr. Harangozó József, született Gyulán, 1914. augusztus 12-én.



*A szobornál: Harangozó Csaba, Dobóvári Ildikó, Tatai László, dr. Kutas Ferenc
(Fotó: Molitorisz)*

A családjunkban közismert volt, hogy ki készítette a másolatot, de a készítésének részleteit nem ismertük, mivel készítésekor még édesanyánk sem született meg, de több dolgot valószínűsíteni tudunk.

Most pedig nézzük, hogyan került egy olasz szobrász Szarvasra:

Nagyapám, Paolo Perfetto Nello Fazzi Olaszországban, Luccában született 1887. január 20-án. Édesapja Ugo (Hugó) Fazzi, édesanyja Fausztina Giovana contessa (grófnő). Bagni di Luccában laktak, egy szép nagy házban. Jómódú család volt. Nagyapámnak volt egy bátyja, Enrico (Henrik) Fazzi, és volt egy öccse: Ferruccio Fazzi.

Egy családi viszály nyomán dédapám eladta az ékszerüzletét, és kivándorolt Dél-Amerikába. A felesége, Fausztina dédanyám nem ment el vele, Olaszországban maradt, a Bagni di Luccában lévő házukban.

Nagyapám bátyja, Enrico, azaz Henrik bácsi pedig vette a vándorbotot, és útnak indult Kelet felé szakmát tanulni, és tapasztalni. Végül Magyarországon, Szarvason kötött



Fazzi Nello Perfetto Pál és Fischer Mária
(Fotó: Roth Béla, Szarvas)

ki, és feleségül vett egy Margit nevű leányt. A családi nevét sajnos nem tudjuk. Szarvason éltek sokáig. Henrik bácsi gipszszobrokat készített. Mivel Szarvas viszonylag kis város volt, mint két olasz, egymásra találtak gróf Bolza Pállal, és baráti viszonyba kerültek. Ezt elősegítette, hogy Henrik bácsi édesanyja is grófi családból származott. „Similis simili gaudet” (Hasonló a hasonlónak örül).

Nagyapám, Nello képzett szobrász lett Olaszországban, s már köztéri szobrot is készített. Házasságot kötött egy Ermínia Pallini nevű hölgygel. Felesége részünkre ismeretlen okból terhesen elutazott Franciaországba, Metzbe, ahol 1910-ben szülés közben elhunyt. Úgy tudtuk, hogy a gyermek is belehalt a szülésbe. Nagyapám pedig Henrik bátyjához jött Szarvasra. Valószínűleg Henrik bácsi és Bolza Pál együtt dédelgették a gondolatot a Romulus és Remus szobor készítéséről, és a kastélyban való elhelyezéséről. Az ok ismert, gróf Bolza Pál olasz származásának kívánt emléket állítani az otthonában. Erre a legalkalmasabb szobrász a nagyapám, Nello Fazzi volt, aki Olaszországban minden ehhez szükséges kapcsolattal és lehetőséggel

rendelkezett. Nyilván a megvalósításhoz szükséges teendőkből hasznosan részt vett, és nagyon valószínű, hogy Olaszországban lévő műhelyében formázta meg, és partnereivel készítette el végleges formájában. A Szarvasra történő szállításában is tevékenyen részt vehetett. Mivel ez a szobor nem köztéri szobor, és nem is nagyapám eredeti alkotása, hanem másolat, ezért nem véste be sehová a készítő nevét. Bolza Pálnak sem volt szükséges ennek a feltüntetése, hiszen közvetlen, jó baráti viszonyba került a nagyapámmal, ő tudta ki készítette a szobrot, az utókorra viszont nem gondoltak. Így a köztudatba nem került be a szobor készítőjének személye.

A nagyapám közben Szarvason megismerkedett egy hétgyermekes házaspár, Fischer Gyula és Kiszely Teréz Fischer Mária nevű leányával, akit feleségül vett. A szoborért kapott pénzből házat, szobrászműhelynek alkalmas épületet vett magának Szarvason. (Tudomásom szerint más szobrot is készített gróf Bolza Pálnak a nagyapám.)

Szarvason, abban az időben sokan ismerték és szerették, sok megrendelése volt, másoknak is készített szobrokat, sírszobrokat is. Vidám természetű ember volt, játszott pengetős hangszeren és énekelt az ismert olasz dalokat, melyeket szívesen hallgattak a szarvasiak.

Sajnos az élet néha kegyetlen, megisméltődött a szomorú esemény. 1914. december 4-én felesége, Fischer Mária nagyanyám terhesen olyan szerencsétlenül esett el, hogy belehalt. A gyermekét – édesanyámat – azonban az orvosoknak sikerült megmenteni. Az újszülött anyám és a nagyapám édesanyja tiszteletére a Fausztina, saját édesanyja emlékére a Mária nevet kapta a keresztségben, így lett Fazzi Fausztina Mária.

Később Nello nagyapám házasságot kötött a meghalt felesége húgával, Fischer Terézzel. Teréz nevelte fel anyámat, saját gyermekeként. Anyámmal azt hitték el, hogy Máriával együtt a gyereke is meghalt. Mária sírkövére kivésték még a halálzásának évszámát is (mivel anyám születési dátumát nem lehetett megváltoztatni), nehogy kiderüljön a kegyes család. Anyám későbbi dokumentumaiban az anyja nevéként is Fischer Terézt tüntették fel.

Nagyapámnak ez a házassága nem volt szerencsés. Teréz másba volt sze-



Fazzi Nello harmadik felesége, Fischer Teréz és két lánya Faustina Mária és Teréz (Fotó: Berger Margit, Szarvas)

relmes, nem akart nagyapámhoz férjhez menni, de a család belekényszerítette az általa nem kívánt frigyebe. Nagyapámnak Fischer Teréztől 1918-ban született egy leány gyermeke, Fazzi Teréz, majd egy fia is, aki néhány hónapos korában meghalt.

Teréz nagymama nem szerette a férjét, végül 1925-ben (édesanyám még csak 11 éves gyerek volt) úgy döntött, hogy kilép ebből a házasságból, így elküldte nagyapámat, akinek szintén elege lehetett a kényszerházasságból, mert az első szóra el is ment. Távozásával a kapcsolat is megszakadt vele. Nagyapám visszatért Olaszországba, és Sospiro városkában (Cremona megye) halt meg 1951. június 17-én.

Nagyapám bátyja Enrico, azaz Fazzi Henrik, és felesége Margit néni eladták a házukat Szarvason, és a gyerekekkel Budapestre költöztek egy Teréz körüti lakásba. Gyerekkoromban néhányszor voltam náluk a szüleimmel, így nagyapám bátyjával, Henrik bácsival találkoztam néhányszor.



Harangozó Csaba 40 éves korában, nagyobbik lányával



Fazzi Fausztina Mária és férje, dr. Harangozó József

Nagyapám bátyjának egy gyermeke volt, Fazzi Hugó. Ő Budapesten elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát szobrász és festő szakon. Ő volt a művészek Fészek Klubjának titkára 1945-ig. A II. Világháború előtt Hugó bácsi gyakran töltötte a nyarat nagymamájánál, Fausztina dédanyámnál Bagni di Luccában.

Henrik bácsi felesége, Margit néni a halála előtt magához hívatta a nővéremet. Azt mondta, nem tud úgy meghalni, hogy ne mondja el a valóságot anyámmal kapcsolatban. Ő mondta el, hogy valójában nem Teréz, hanem Mária az anyám édesanyja, s a gyermeke, azaz anyám nem halt meg, megmentették az orvosok.

Anyám egészen fiatalon felköltözött nagybátyjához, Fischer Lajoshoz Budapestre. Fischer Lajosnak épületgépészeti vállalkozása volt a fővárosban, gyermeke nem volt, szívesen fogadta a rokon kislányt. Anyám még gyerekkorában megtanult nagyapámtól olaszul, és sokat járt Budapesten a Bródy Sándor utcai Olasz Kultúra Házába, ahol az olasz nyelv ápolásán kívül több képzésben is részt vett.

Sajnos anyám kisgyerek volt még, amikor az apja elment a családtól. A családban sokan fiatalon meghaltak azok közül, akik ismerték őt. Teréz nagymama gyűlölte a fér-

jét, hallani sem akart róla, nemhogy beszélni, így Nello nagyapáról nem sok szó esett a családban. Felnőttünk, megvolt a magunk gondja-baja, így senki nem vette az időt és fáradságot, hogy esetleg utána keressen valahol, mi is történt az országból régen távozott, magáról a mi időnkben már hírt nem adó nagyapánkkal. Lehet, hogy a bátyjánál, Henrik bácsinál tett néhány látogatásunkkor még szó esett róla, de mi még gyerekek voltunk akkor, nem figyeltünk a felnőttek beszélgetéseire.

Az idén került szóba édesanyám és nagyapám és vele kapcsolatban a szarvasi Romulus és Remusz szobor. A feleségem lánya azonnal utána nézett az interneten, és akkor derült ki számomra, hogy Szarvason nem ismeretes a szobor készítője.



Harangozó Csaba és párja Dobóvári Ildikó



A szobrászművész unokája érdeklődéssel szemléli nagyapja alkotását

Felbuzdulva az új információkon, sikerült felvenni a kapcsolatot Szarvason három remek emberrel, Tatai László, dr. Molitorisz Pál és dr. Kutas Ferenc urakkal, akik érdeklődéssel fogadták az információmat, meglátogattuk a Bolza kastélyban lévő szobrot is. Lehetőséget adtak arra, hogy megjelenjen a nyilvánosság részére nagyapám, Fazzi Nello Perfetto Pál szobrász általunk ismert élettörténete.

Köszönetemet fejezem ki e három lokálpatrióta úrnak!

(Szerkesztette, és a bevezetőt írta dr. Molitorisz Pál)